

“MODERN DÜNYA” KARŞISINDA MÜSLÜMANLAR

Dr. Muhittin BİLGE

Siyaset Bilimci, (mnbilge@yahoo.com)

ÖZET

Modernliğin özellikle maddi yükselişine tekabül eden son iki yüzyuluna baktığımızda, doğal olarak İslâm dünyası ve Müslüman toplumların bu ölçüsüz taarruza karşı çıkış yolu olacak bir arayış ve gayret içerisinde oldukları görülmür.

Modern Batı'nın maddi gücünü büyük ölçüde seküler ve sınır tanımaz zihniyeti sonucu başta kendi havzası dışında kalan ülkelerin kaynakları olmak üzere tüm yeryüzünü acımasızca ve hoyratça kullanması oluşturmuştur. Acımasızca diyoruz, çünkü bugün dünyanın önemli kaynaklarının kahir ekseriyeti, açık ya da örtülü bir şekilde modern Batı medeniyetinin işgali altındadır. Ve Batı'ı Batı yapan da, ne salt bilimsel gelişmişliği, ne gerçekleştirdiği teknolojik atılımlar, ne de ticari alandaki parlak hamleleridir. Batı'nın tüm bu yukarıda sıraladığımız ve asla küçümsenemeyecek gücünün arka planında yatan saik, onun, bir şekilde kendi coğrafyası dışındaki toplumlara- dolaylı ya da dolaysız- sömürmedeki iflah olmaz iştahası ve becerisi(!) dir. Dolayısıyla maddi gücün niteliği ve modernliğin nasıl bir zihinsel arka planla bu gücü pratize ettiği iyi anlaşılmadan Müslümanların bu güç karşısında, üstelik zihinsel anlamda olmasa bile pratik düzeyde bu güce öykünerek, istenilen düzeyde bir direnç ortaya koymaları çok zor görünmektedir.

Biz bu çalışmada sadece kendi toplumları için değil modernliğin tasallutu altındaki bütün insanlık için hayırhah bir anlamı temsil eden/edecek olan, modern Batı medeniyetinin her alanda insanlığın birikimini talan eden saldırısına karşı koyma ameliyesinin, Müslümanlarda nasıl bir zihni ve pratik düzlemde tezahür ettiğini/etmesi gerektiğini ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Modernlik, İktisat, Güç, Tüketim.

MUSLIMS VERSUS “MODERN WORLD”

ABSTRACT

When we look at the rise of modernity at the last two centuries which occurs especially in the area of finance, naturally the Islamic world and the Muslim community make a struggle against this unconscionable attack to search for a way out.

Cruel and vulgar exploitation of all the earth, including especially resources of the countries outside the western basin, constitutes the financial strength of the modern West as a result of its secular mentality which knows no boundaries. We use the term of “cruelty” because, today majority of the world's important sources, are under the attack of the Modern Western civilization both conventionally or covertly. When it comes to values that form the basis of western civilization are not its pseudo-scientific development, technological breakthroughs

or brilliant moves in the commercial area. The power of west, mentioned above, can never be underestimated and this power comes from its incorrigible appetence and skill! to exploit the societies outside its geography both conventionally or covertly. So it seems too hard for Muslims to show a strong resistance at the desired level against this power especially by emulating this power at the practical level but not in a mental sense.

In this study, we will try to discuss about how Muslims do/should struggle, both mentally and practically, against looting attacks comes from western civilization that ruin the all of the accumulation of humanity. This struggle represents a useful effort for not only Muslim community but also the whole of humanity under the infests of modernity.

Keywords: *Islam, Modernity, Economics, Power, Consumption.*

1. Giriş

Batı medeniyetinin dünya sahnesine çıkıp başat bir güç haline gelmesinden bu yana, Batı dışı toplumların en büyük problematiklerinden biri, bu güç karşısında nasıl bir pozisyon alacakları ve/ya da Batı'nın bu büyük taarruzuna nasıl cevap verecekleri şeklinde tezahür etmiştir. Bu problematik, özellikle de İslam ve İslam medeniyeti bağlamında daha da hayati bir önem kazanmış ve dünden bugüne dünyanın değişik coğrafyalarındaki İslam toplumlarından entelektüeller, kanaat önderleri ve devlet adamları, konuya ilişkin çok geniş ve zengin perspektifler ortaya koymuşlardır. Bu perspektifler -az ya da çok- Müslüman toplumlarda hayata geçirilmiş ve bu toplumlar, konjonktürel konumları, dinî ve kültürel hayatlarının muhkemliği vs. gibi etkenler ölçüsünde, Batı medeniyetine karşı, halen devam eden bir direniş ve güç mücadelesi içinde olmuşlardır

Biz bu çalışmamızda öncelikle zihinsel bir durum olan modernlik ve modernleşmeye değindikten sonra, en başat özelliği maddi gücü olan ve diğer alanlardaki bütün yapıp etmelerini bu gücün finansörlüğüyle elde eden modernliğe karşı, Müslüman birey ve toplumların almaları gereken tutumun salt zihinsel düzeyde kalmasının yetersizliğine dikkat çekerek, Müslümanların pratikte, modernliğin tüketim öznesi olarak dizayn ettiği birey gibi davranmalarının, hem kendileri hem de içinde buldukları toplum üzerindeki muhtemel negatif etkilerini tartışmaya çalışacağız.

2. Müslüman ve Modernite

İslâm dini, öncelikli olarak, insanın varoluşunu anlayıp, anlamlandırarak hayatını ona göre tanzim etmesinin bilgi ve hikmetini sunan bir din olmakla birlikte, hem bunun toplumsal hayata olan/olacak yansımaları, hem de doğrudan bu hayata taalluk eden ilkeleriyle, aynı zamanda, dünyaya ilişkin bir mahiyeti de haizdir. Daha baştan, imanla ameli birleştirerek bir şeriat ortaya koyan İslâm (Ülken,1995:18), Hristiyan cemaatlerin aksine, siyaseti “ikincil” bir faaliyet alanı görerek siyaset alanına sırt çevirmemiştir. Dinî meselelerin yanı sıra siyasal ve içtimai konularla da işgal etmiş olan Hz. Peygamberin (Mardin, 1992: 24), aynı zamanda bir devlet başkanı olması da din/İslâm’la siyasetin daha baştan ne kadar iç içe olduğunu gösteren müşahhas bir örnektir.

Bu dinin inananları olarak Müslümanlar; Ku’ran-da “*Emr-i bi’l ma’rûf ve nehy-i ani’l münker*” olarak ifade edilen, her müslümanın yerine getirmekle mükellef olduğu; iyiliklerin hem bireysel hem de toplumsal planda hayata hâkim kılınması, kötülüklerin ise engellenerek insan ve topluma zarar vermesinin önüne geçilmesi için, bir siyasi otoritenin varlığını tesis ederek bu otoriteyi yaşanılır kılmak durumundadırlar. Müslümanın yetişmesini sağlayan eğitim ve kültür politikalarını belirlemesi açısından siyasal erkin birinci dereceden sorumluluğunun ayrımında olmakla birlikte, biz burada Müslüman-lar-ın kendi etik ve bireysel sorumluluklarına projeksiyon tutmaya çalışacağız. Çünkü, maddi gücünün mihenk noktası sömürü olan ve bununla elde ettiği ekonomik gücü daha da büyütecek ürünler imal ederek gücüne güç katan Batı’nın, bu ürünleri pazarlaması bir tüketim öznesini gerektirmektedir ki, Müslüman-lar-ın hem edilgen bir tüketim öznesi olma halleri, hem de -daha da vahimi- aynı maddi gücü elde ederek kendi toplum/devletlerini güçlü kılabilecekleri zanlarının tartışılmasının elzem ve ehemmiyet kesbettiği kanaatindeyiz.

Bilindiği üzere modernlik, 17. yüzyılda Batı’da başlayan ve giderek bütün yerküre üzerinde başat ölçüde etkisini hissettirmeye başlayan yaşam ve örgütlenme şekillerini içkin vakıya verilen addır (Giddens, 1994: 9). Temelleri aydınlanma aklına dayanan, Weber’in ayrıcı vasfını rasyonalitede gördüğü modernlik, bir dizi köklü değişim ve dönüşümden sonra ortaya çıkan, insana olduğu kadar, çevresine de etkili olan bir durumdur.

“Aşkın” olanın toplumsal hayat düzenlemesindeki belirleyiciliğinin yerine, insan aklını önceleyen ve dinin yerine pozitivist bilimi geçirecek, dinsel inançlara, özel yaşantının ancak dar bir alanı içinde yer veren modernitede (Touraine, 2000: 23-24), insan, hakikatın biricik ölçüsü olarak sahneye çıkmaktadır (Rosenau,1998: 88).

Toplumsal hayatın giderek artan bir şekilde farklılaşması, tüketim toplumunun ürünlerinin yeni teknoloji ve iletişim kanallarıyla oldukça etkili bir şekilde yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. (Best-Kellner, 1998: 15). Baudrillard bu yayılma biçimini şu şekilde dile getirir:

“Modernlik kendisini gelenekle, yani tüm öbür eski ya da geleneksel kültürlerle karşılaştıran medeniyet tarzının karakteristiğidir: Eski ya da geleneksel kültürlerin coğrafi ve simgesel çeşitliliğiyle yüz yüze gelen modernlik, Garp’tan saçılarak, kendisini tüm dünyaya homojen bir birlik olarak dayatır.” (Baudrillard, 1987: 63 aktaran Best-Kellner, 1998: 141.)

Modernliğin, Batı dışı toplumlarca kendi hayatlarına geçirilme çabalarının hikâyesi olan “modernleşme” ise çok daha trajik bir olgudur. Batı medeniyeti havzası dışında kalan toplumların, kendilerine ait olmayan bir durumu pratize etme girişimlerinin doğurduğu/doğuracağı sıkıntılara parmak basan Kautsky, modernleşmenin bu toplumların kendi iç dinamiklerinden çok, Batılı toplumların dışarıdan müdahalesi ile gerçekleşen/gerçekleşecek bir vakıa olduğunu anlatır (Kautsky, 1972: 45,46).

Bu müdahale sonucunda oluşturulan modernleş-tiril-miş zihniyet açısından yaşadığımız dünya, artık modern bir dünyadır ve bütün faaliyetlerimiz bu dünyanın kriterlerine göre değerlendirilmektedir. Batı ve onun öykünücüleri nezdinde modernlik öyle yüce ve kapsayıcı bir olgu olarak görülüp takdim edilmektedir ki; o, ne salt bir eylem, ne zihinsel bir dönüşüm,

ne de tarihin belli bir dönemi ile açıklanabilecek bir olgudur. O, tüm bunları içkin olmanın yanı sıra, zamana da ilişkin bir terim, her durum ve dönemi kendisinden kalkarak tanımlama çabasında olan bir bilinç hâlidir. Böyle olunca da özellikle son iki yüz yıllık dönem ve dönemin karakteristikleri hep bu paradigma içinden ele alınmakta, sanki, son iki asırdır gök kubbe altında olmuş bitmiş ne varsa modernliğin ürünü olarak lanse edilip, adeta dayatılmaktadır.

Batı'nın maddi gücünü büyük ölçüde, seküler ve sınır tanımaz zihniyeti sonucu kendi havzası dışında kalan ülkelerin kaynaklarını hoyratça kullanması oluşturmuştur. Bugün dünyanın önemli kaynaklarının kahir ekseriyeti, açık ya da örtülü bir şekilde Batı'nın işgali altındadır. Onun ekonomik gücünün kaynağı, ne salt bilimsel gelişmişliği, ne gerçekleştirdiği teknolojik atılımlar, ne de ticari faaliyetleridir. Kuşkusuz, -asla küçümsenemeyecek- tüm bu etkinliklerinin yanında ve bunları da besleyen ana saik, onun, bir şekilde kendi coğrafyası dışındaki toplumlara -dolaylı ya da dolaysız- sömürmedeki iflah olmaz iştahası ve becerisi(!) dir.

Bu sömürü sayesinde, insanlık tarihinde Guenon'un tabiriyle "anomali" olarak yer alan ve yine Guenon'un ifadesiyle, insanlığın gördüğü, sadece maddi alanda gelişmiş tek medeniyet olan Batı medeniyeti (Guenon, 1991: 26), sömürsünü kamufle etmek ve eylemlerini sevimli/meşru göstermek için siyasetten kültüre, edebiyattan felsefeye, ekonomiye vs. kadar, hayatın her alanında etkili olan/olacak parametreleri üretmede de oldukça maharetlidir.

Bugün, modernliğin maddeyi kutsayan, tüketimi idealize ederek, insanı adeta eşyanın kölesi haline getiren seküler zihniyeti, maalesef İslam toplumlarını da etkisi altına almıştır. Bu durum ve zihniyet sorgulanmadan, Batı kapitalizmine karşı geliştirilecek her eleştiri, söylem düzeyinden öte bir anlam ifade etmeyecektir. Bu nedenle de bizim öncelikle cevap verilmesi gereken bir dizi sorudan hareketle meseleyi ele almamız gerekmektedir: *Güç nedir? Kendisini dünyanın efendisi gibi gören ve hiçbir ahlâki endişe taşımadan, "öteki" olarak gördüğü dünyanın kaynaklarını yağmalayan Batı'nın sahip olduğu "maddi" güç müdür elde edilmesi gereken gerçek güç? Peki kendi insanı için, neredeyse kendi havzası dışındaki tüm insanlara zulüm ve gözyaşı armağan(!) etmiş olan Batı, acaba kendi insanını gerçekten mutlu edebilmiş midir? Bugün kendi insanı için bile sorgulanır hale gelen Batı, kalbiyle, ruhuyla ve aklıyla bambaşka değerlere sahip olan/olması gereken Müslümanlar için ne ölçüde cazip olabilir/olmalıdır?* Soruları daha da çoğaltmak mümkündür, ancak, kendi içlerinde büyük ölçüde cevaplarını da taşıyan bu sorular, Müslümanların ne kadar Müslüman'ca bir hayat yaşayıp yaşamadıkları, daha doğrusu, ne ölçüde İslam üzere olup olmadıklarının irdelenmesiyle açıklık kazanacaktır.

Bilindiği üzere Batı, 19 ve 20. yüzyıllarda "doğu sorunu" adı altında Osmanlı'yı yani son büyük İslâm medeniyetini parçalamayı hedefleyen temel bir politika üzerine odaklanmış ve nihayetinde de İmparatorluğun parçalanmasıyla amacına ulaşmıştır. Bugün, İslâm dünyasını parçaladığı dönemden çok daha fazla maddi güç ve etkiye sahip olan Batı'nın Müslümanlar üzerindeki tasallutu o dünyayı parçalamakla bitmemiş, aksine, artan bir şekilde devam etmektedir. Müslüman bir devletin, Batı tasallutundan kurtulup, güçlü ve bağımsız bir yapıya kavuşmasının yolu, "mağlupların galipleri taklit etmesi" şeklinde, Batı tipi bir ekonomik, sosyal ve siyasal oluşumu gerçekleştirmekten mi geçmektedir? Batı biliminin ne kadar hayırhah bir bilim, teknolojisinin ne kadar faydalı bir teknoloji olduğunun tartışması bir yana, tüm bunların,

İslâm'ın temel ilkelerine hanel getirilmeden gerçekleştirilebilecek şeyler olduğunu- ki aşağıda böyle olmadığını göstermeye çalışacağız- varsayalım. Acaba, gerçekten de Batı'nın sahip olduğu maddi güce erişebilmek mümkün olacak mıdır? Bu soruya: Evet! Neden olmasın? diye cevap verenlerin Batı modernliği ve onun temel dinamiklerini yeterince değerlendiremediği fikrindeyiz

Batı'nın maddi gücüne erişmenin önünün kapalı olduğundan söz ederken, bunu bir "hayıflanma" olarak dile getirmediğimizi özellikle belirtelim. Evet! Bu yol kapalıdır! ve iyi ki de kapalıdır. Çünkü -aşağıda da değineceğimiz üzere- İslâm'ın ekonomik temelleri, başkalarının hakkı üzerinden bir kazanç ve sömürüye izin vermemektedir ve Müslüman da böyle bir şeyi -doğal olarak- aklına bile getirmemelidir. Yani bu yol, hem reel-pratik ve reel-politik, hem de İslâm'ın insan emeği ve kul hakkına gösterdiği büyük hassasiyet sebebiyle kapalıdır.

Bir iktisadi faaliyet, bu faaliyetin hem öznesi hem de nesnesi durumundaki insanı yani müşteriyi kendine bağımlı kılmayı amaç edinecektir ki, modernliğin ekonomik alandaki izdüşümü olan kapitalizm de, tıpkı modernliğin diğer alanlardaki "eğilim üretme" etkinliğine koşut bir şekilde ihtiyaç üretmek, tüketimi varoluşsal bir amaç haline getirmektedir. "Mekân" burası, "zaman" şimdi, "amaç" da haz olunca, modern insanın tüketmek, devamlı tüketmekten başka bir seçeneği kalmayacaktır ki bugünkü manzara tam da budur. Oysa "Müslüman" insan'ı "modern insan"dan ayıran en önemli özelliklerden birisi "mekân" ve "zaman" algısında yatmaktadır. Mekânı "biz" ve "onlar", "merkez" ve "çevre" olarak ayıran ve onu ortak yaşama alanı olarak değil, hâkimiyetinin bir nesnesi olarak gören modernitenin "mekân" anlayışının aksine, İslâm'da yeryüzü, hatta kâinat, birbirinden farklılaşmayan tek bir mekân konumundadır (Davutoğlu, 1997: 35). Bu "mekân" da sömürülecek bir alan değil, Allah'ın insana emanetidir. Dolayısıyla sadece şimdiye müteallik bir alanı işaret etmemekte, insanın sorguya çekileceği o büyük günde karşısına çıkacak bir sorumluluk alanı olarak, bu dünyayı öbür dünyaya bağlayan/ bağlayacak bir mahiyet içermektedir.

Basitten gelişmişe doğru, ilerlemeci bir yaklaşımla ele aldığı zamanı "statik bir mutlak" olarak gören Batı'nın "zaman" anlayışına karşın, İslâm'da bütünlükçü ve kıymet ölçüsünü "an"la kısıtlamayan, bir "zaman" anlayışı mevzubahistir. Böylelikle insan ve toplum, zaman içinde "an"ı yükselişler ve düşüşler şeklinde yaşayabileceği konusunda bilinçli tutulmaktadır (İkbal, 1996: 56,57; Aktaran, Davutoğlu, 1997: 37). Dolayısıyla Müslüman'ın, "mekân" ve "zaman" hususunda büyük bir ontolojik ve epistemolojik farklılık taşıdığı "modern insan"la, aynı "mekân" ve "zaman" refleksleri sergileyen bir tüketim pratiği içinde olması mümkün değildir.

İnsanların sırf "marka" olduğu için yani etiketinden dolayı bir ürüne, muadilinden üç-beş kat daha fazla ücret ödeyebildiği Müslüman bir toplumda, dindar olanların seküler olanlardan farkı, sadece sözde kalacaktır. Mesela son zamanlardaki çok aktüel bir mesele üzerinden örnek verirsek, böyle bir toplumda tesettür, anlamından boşaltılarak adına defileler düzenlenen bir moda olgusu, bir tüketim nesnesi haline getirilebilecek; dindar erkek, modern laik erkekle aynı pahalı marka kol saati, aynı lüks otomobil, aynı marka takım elbiseyi kullanarak, aynı restoranda fahiş fiyatlara yemek yiyebilecektir. Şimdi, böyle dilleri ve görüntüleriyle Müslüman ama pratikleriyle seküler insanlardan hiçbir farkı olmayan Müslümanlardan teşekkül etmiş bir toplumun problemlerini, İslâm'ın problemleri olarak değerlendirip, o toplumun, sosyal,

siyasal, kültürel ve ekonomik problemlerini İslâm'a mal ederek İslâm ile aynı fotoğraf karesi içinde değerlendirmeye kalkmak, ne derece sağlıklı bir yaklaşım olacaktır? Bir toplumda, yaşayışıyla İslâm'dan uzak, sadece söylem düzeyindeki Müslümanlar ağırlığı teşkil ediyorsa, bizim o toplumun problemlerini, öncelikle, kendini ifade ettiği dinin temel ilke ve referansları açısından değerlendirmemiz gerekmektedir ki bugün geri olduğu/kaldığı söylenen Müslüman toplumlar için yapmamız gereken tam da budur. Yani onların Kur'an ve Sünnete uygun bir hayat sürüp sürmediklerinin tespiti. Ancak o zaman tüm dünyadaki Müslüman toplumların, içinde buldukları durumu sağlıklı bir şekilde değerlendirip, modern dünya karşısındaki duruşlarına dair konuşabiliriz.

Eğer, bireyden-topluma bir Müslüman topluluk İslâmî dili unutmuşsa, eğer, “tevekkül”, “istiğna”, “ihlâs”, “sabr”, “infak”, “berekat”, “kanaat” ve “uhuvvet” vs. gibi anlam dünyasına büyük zenginlik kazandıran kavramlar artık hayatında yer almıyorsa ve eğer, “güç”, “para”, “eşya” karşısındaki algı ve tutumu -şekli değişiklikler dışında- seküler Batılıdan radikal bir farklılık arz etmiyorsa, içinde bulunulan durumun İslâm'la ilişkilendirerek değerlendirilmesi ne derece isabetli olacaktır.

Müslümanların dinlerine uygun bir pratiği hayatlarına aksettirmeleri sonucu ortaya çıkacak tablo bugünkünden bambaşka olacaktır. Eğer Müslüman birey ve toplum, ihtiyacına kriter olarak Batılı modern paradigmanın dayattığı: “tükettiğin kadar ve tükettiğin sürece yaşıyorsun” ifadesiyle özetlenebilecek anlayışı değil de, “kanaati” olarak “müstağni”, “mütevekkil” ve “mutmain” bir “hâl” içre olmayı başarabilirse, Batı'nın eşyayı merkeze alan anlayışının ürünü olan, “gerçek gücün maddi güç” olduğu algısı yerle bir olacaktır. Kuşkusuz, biz bunlarla, Müslümanların bir ekonomik, siyasal, kültürel v.s. programları olmadığı/ olmaması gerektiğini söylüyor değiliz. -Ki İslâm medeniyeti tarihi bunun temayüz etmiş parlak örnekleriyle doludur.- Bizim itirazımız maddi gücün adeta kutsanmasıdır; yoksa, gerçek ve amaç edinilmesi gereken bir güç olmadığını özellikle belirttiğimiz bu gücün, gerektiğinde toplumun bekası ve güvenliği için muarızlarına karşı caydırıcı bir araç olarak kullanılmasına değildir. Tehlikeli olan, maddi güce verilen paye ve bunun elde edilmesi uğruna ahlâkî değerlerin ziyan edilmesidir.

Müslümanlar, Batılı hayat tarz ve alışkanlıklarını terk etmekle, yani israfa son verip, sadece ihtiyaçları olana yönelmekle, çok büyük bir kaynak ve güç tasarrufunda bulunacaklar ve -amaç olarak görülme de, gerekli olduğu zaman ve yerlerde kullanmak üzere- kendilerinden çok daha fazla üretim çıktısına sahip Batılı ülkelerden, o ülkelerin sömürü katma değerleri de dâhil olmak üzere, daha zengin ve bereketli bir ekonomik güce sahip olabileceklerdir.

İslam ekonomisinin temel parametrelerine kısaca göz attığımızda, bu hamleyi gerçekleştirecek potansiyeli bütün açıklığıyla görürüz. Doğrudan veya dolaylı, açık veya zımnî olarak iktisadî konulara temas eden çok sayıda Kur'an-ı Kerim ayeti vardır. Kur'an'ın kendine has tarz ve üslubu içinde temas ettiği konular arasında faiz, zekat, vergiler, miras, İktisadî motivasyon, karz-ı hasen (güzel ödünç, karşılıksız borç), rızık, ticaret, ölçü ve tartılar, zenginlik ve fakirlik, iktisadî akitler, özel olarak iş ahlâkı ve genel olarak iktisat ahlâkı gibi iktisadî konular yer almaktadır (Orman, 2010: 161, 162).

İslâm iktisadının denge fikrine dayandığını belirten Tabakoğlu; evrenin, insanın ve toplumun dengesi olarak isimlendirdiği bu dengeleri özetle şu şekilde anlatır. *Evrenin dengesi;*

Bu denge anlayışı, maddenin geçiciliği, mananın ebediliğine dayanır. İslâm'ın, “dünya ahiretin tarlasıdır” hükmü muktezasınca, insanın bu dünyada yaptıkları için öbür dünyada sorguya çekileceği hakikatinin temellendirdiği bu denge anlayışı, insanın kapitalizmdeki gibi “homo economicus” olarak görülmesine yabancıdır.¹ Bu yaklaşımın esasına Kur'an'daki “Biz yeri, göğü ve arasındakileri boş yere yaratmadık” (Sa'd, 38/27) ve “Şurasını iyi biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan vasıtasıdır” (Enfal 8/28) gibi ayetleri örnek vermek mümkündür. İnsanın dengesi; İslâm iktisat anlayışının bu özelliği, insanın itidalli olmasına, yani aşırılıklardan kaçarak, israf etmemesine işaret eder ki bu da tüketimin, ekonomik faaliyetin motoru olmadığı/olmayacağı anlamına gelmektedir. Toplumun dengesi özelliği ise, “adalet” kavramıyla doğrudan ilgilidir. Kur'an-ı Kerim'in “Müslümanlar kendileri fakirlik ve ihtiyaç içinde olsalar bile diğer kardeşlerini kendi öz canlarına tercih ederler” (Haşr, 59/9), “Servet, içinizde yalnız zenginler arasında dolaşan bir iktidar vesilesi olmasın” (Haşr, 59/7), gibi buyruklar, İslâm ekonomisinde Müslümanların, hem maddi hem de manevi olarak nasıl bir diğergamlıkla mükellef olduklarını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Tabakoğlu, 2012: 105-107).

Kuşkusuz bu kadar geniş bir muhtevayı haiz bir konu olan İslâm iktisadı ve bunun kapitalizmle karşılaştırılması, hem bir makalenin sınırları içerisinde ele alınamayacak kadar geniş, hem de bu çalışmanın kapsamı dışındadır, ancak, teknik açıdan değilse bile, üzerinde yükseldiği anlam ve amaçlar açısından kısa da olsa bunlara değinmek makalemiz açısından elzemdi ve bunu yapmaya çalıştık. Şimdi İslâm'ın iktisâdi anlayışına ilişkin bazı temel ilkeleri hatırlatarak konuyu bağlamaya çalışacağız.

İslam'da ekonomi, asla ahlâktan ayrı ve bağımsız ele alınamayacak bir olgudur. Faizin -diğer sebeplerle birlikte- öncelikle, emeksiz ve haksız kazanca sebep olduğu için yasaklanması, mülkiyetin ihtiyaçla sınırlandırılarak fazlalığın infak edilmesi tavsiyesi, farz kılınan zekâtın sosyal bir düzenleyici olarak toplumsal yaşamdaki önemli rolüne olan vurgu, israfın haram kılınması nedeniyle aşırı ve lüks tüketimin önüne set çekilmesi, üretimin hayra hizmet ölçüsünde teşvik edilmesi ve hepsinden önemlisi “mülkün gerçek sahibinin Allah olduğu şuuruyla mal ve mülkle ilişki kurulması gibi dinin temel ilkeleriyle ilişkisi, onu diğer ekonomik sistemlerden tamamen ayıran bir mahiyet arz etmektedir.

Dolayısıyla, kapitalizmle, hem dayandığı öncüller hem de gaye edindiği neticeler bakımından aynı resim içinde yer alamayacak kadar büyük bir mahiyet farkı bulunan İslâm'ın taşıyıcısı durumundaki Müslümanların, kapitalizme öykünerek yöneldiği menzile varmaları mümkün değildir. Rodinson'un da belirttiği üzere, kapitalist olmayan bir sistemde kapitalist paradigmalara var olmaya çalışmak bir ütopyadır, çünkü ekonomik çıkar ve hedefler için kitleleri topyekûn güdüleyerek harekete geçirme mantalitesi modern bir olaydır (Rodinson, 2002: 258).

1 Kapitalizmin bencil ve açgözlü “homo economicus”unun İslâm'ın ekonomik anlayışında, bir “homo İslamicus”a dönüştüğünü belirten Kuran şöyle devam eder. “Homo İslamicus; spekülasyona, istifçiliğe, ya da yıkıcı rekabete bulaşmadığı sürece servet edinmede serbesttir. Karşı tarafın hakkına saygı göstermek şartıyla, kendi çıkarına en uygun fiyatları elde etmek için de pazarlık yapmasında sakınca yoktur. Demek ki bir İslâm ekonomisinde bireyler, pek çok özgürlüğe sahip olmakla birlikte, isteklerinin tümünü ahlâki bir sızgeçten geçireceklerdir.” (Timur Kuran, İslâm'ın Ekonomik Yüzleri, Çev., Yasemin Tezgiden, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 80, 81)

3. Sonuç

Braudel: “Uygarlıkların kalbinde, zihniyet alanında onların hem geçmişi hem de şimdisi olan “din” en güçlü hattı meydana getirir” demektedir (Braudel, 1996: 46). Bunu biraz daha açarak okursak, dine dayalı medeniyetlerin, o dinin kaynağı ve o kaynaktan açılımlanarak ortaya konulmuş değerleri yok olmadıkça, yok olduklarını söylemek mümkün değildir. Braudel yukarıdaki cümlenin devamında “Ve tabii ki önce Avrupa-dışı uygarlıkların kalbinde” (1996: 46) diyerek, Batı uygarlığının tamamen seküler ve maddi mahiyetine işaret etmektedir ki, bu, Guenon’un -yukarıda zikredilen- Batı medeniyeti için yaptığı, tamamen maddi yönde gelişmiş tek medeniyet tanımıyla da paralellik arz etmektedir.

Gerçek maddi zenginlik ve güç insanın ihtiyaç duyduğu şey-ler-le ilgilidir. Zihni ve bedeni tüketime endeksli ve hayatı sadece bundan ibaret gören modern insan için, doğal olarak sonu gelmeyen/gelmeyecek bir ihtiyaç alanı söz konusudur. Batı bu zihniyet üzerine kurulduğu ve dünyada da kendi parametrelerini geçerli kılacak bir dili hâkim kılabildiği için, bugün sadece Batılı ve diğer toplumlarda değil, Müslüman toplumlarda dahi maalesef bu dilin içselleştirilmeye başlandığı ve mutluluk, zenginlik, güç gibi kavramlara Batı’nın zihinsel kodlarıyla yaklaşıldığı görülmektedir

Batı medeniyeti, yukarıda da ele alındığı üzere, salt maddi öncüller üzerine kurulduğundan ve yaşanan çevreyle dost olmak yerine mücadele edip, çevreyi ele geçirmeyi temel meselesi olarak gördüğünden, kuşkusuz ürettiği her şeyde fayda prensibini göz önüne almaktadır ve alacaktır. Dolayısıyla hep tartışıla gelmiş ama asıl noktanın gözden kaçırıldığını düşündüğümüz, “Batı’nın teknolojisini alıp, kültürünü dışarıda bırakmak” anlayışındaki en sağlıklı olmayan kısım, “güç”e yüklenen anlamda yatmaktadır. Batı’nın maddi güç eksensli iktidarını gerçek iktidar; teknolojisini de bu iktidarı sağlayan/sağlayacak biricik yol olarak görmek, daha baştan sorunlu ve bölünmüş bir zihniyete işaret etmektedir.

Bu mülâhazalarla, Müslümanların, “güç” anlayışlarını değiştirip, modern “güç” ve “iktidar” araçlarına yönelmenin hem dinî hem de sosyolojik açıdan kaçınılmaz vahim sonuçlarını öngörerek, içinde buldukları durumu çok daha anlamlı idrak edebilmelerini sağlayacak olan kendi ontolojik ve epistemolojik değerleri ve bu değerlerin hayata geçirilmesiyle meydana gelmiş olan İslâm medeniyet-ler-inin nitelikleri üzerinde, yeniden bir tefekkür amelîyesine girmeleri gerektiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Baudrillard, J. (1987). *Forget foucault*. New York: Semiotext.
- Best, S., & Kellner, D. (1998). *Postmodern teori*. (Çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Braudel, F. (1996). *Uygarlıkların grameri*. (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Davutoğlu, Ahmet (1997). Medeniyetlerin ben-idraki. *Divan*, 2(3), 1-53.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Guenon, R. (1991). *Doğu ve batı*. (Çev. F. Arslan), İstanbul: Ağaç Yayınları.
- İkbal, M. (1996). *The reconstruction of religious thought in İslâm*. Lahore: Sang-e Meel Publication.

- Kautsky, J. H.(1972). *The political consequences of modernization*. New York: John Wiley & Sons.
- Kuran, T. (2002). *İslâm'ın ekonomik yüzleri*. (Çev. Y. Tezgiden), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orman, S. (2010). *İktisat, tarih ve toplum*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Rodinson, M. (2002). *İslâm ve kapitalizm*, (Çev. L. F. Topaçoğlu), İstanbul: Akyüz Yayınları.
- Rosenau, P. M. (1998). *Post- modernizm ve toplum bilimleri*. Ankara: Bilim ve Sanat Kitabevi.
- Tabakoğlu, A. (2012). *Türkiye iktisat tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Touraine, A. (2000), *Modernliğin Eleştirisi*. (Çev. H. Tufan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1995). *İslâm düşüncesi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

